

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/ 2. szám

VISY ZSOLT

Interdiszciplináris kutatások Énlakán, 2007–2022

MÁTYÁS SZABOLCS

A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

CSATA ZSOMBOR – SÁNDOR ZSOLT

A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében – egy szociológiai felmérés eredményei

BALI JÁNOS – NÁDAS ZSÓFIA

Székeludvarhelyi fiatalok magyarságképe

Kiadja a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/2. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/2. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2022/ 2. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bali János, Bakk Miklós, Benedek József, Csata Zsombor, Farkas György,
Hajdú Zoltán, Kovály Katalin, Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán, Nagy
Benedek, Nagy Imre, Péntek János, Péti Márton, Pozsony Ferenc, Rácz
Szilárd, Schwarcz Gyöngyi, Szilágyi Ferenc, Szoták Szilvia, Tóth Géza,
Török Ibolya, Tózsér Anett

Szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2022, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK 6

Visy Zsolt 6
Interdiszciplináris kutatások Énlakán, 2007–2022

Mátyás Szabolcs 19
A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata
a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

Csata Zsombor – Sándor Zsolt 28
A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében
– egy szociológiai felmérés eredményei

Bali János – Nádas Zsófia 41
Székelyudvarhelyi fiatalok magyarságképe

RECENZÍÓ 56

Schwarcz Gyöngyi 56
Aszimmetriák és párhuzamosságok az etnopolitikai viszonyokban.
Recenzió Bárdi Nándor, Éger György és Filep Tamás Gusztáv (szerk.)
Magyarok Romániában (1990–2015), Tanulmányok az erdélyi magyarságról c.
művéhez

ABSZTRAKTOK 61

Mátyás Szabolcs

Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Krimináltaktikai Tanszék, Budapest

A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata a

Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

Kárpát-haza Szemle, 2022 (2), pp. 19–27., 61–62.

DOI-azonosító: 10.64605/KHSZ.2022.2.02

A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

A tanulmány a Kárpát-medencében született Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar tudósok, művészek és békeharcosok főbb térbeli jellemzőit mutatja be. A tanulmány unikálisnak tekinthető abban a tekintetben, hogy korábban e témával a szerzőn kívül senki sem foglalkozott még. A tanulmány több olyan személyt is bemutat, akiről korábban nem élt a köztudatban, hogy Nobel-díjra jelölték. Az elemzés, valamint a talentumföldrajzi megállapítások a születési hely és a halálozási hely adatain alapulnak.

A Talent Geography Study of the „Intellectual Spatiality” Regarding Hungarian Nobel Prize Winners and Nobel Prize Nominees from Areas Beyond the Borders of Modern-day Hungary

This study presents the main spatial characteristics of the areas inhabited by Hungarian scientists, artists and peace advocates born in the Carpathian Basin. The study is unique because nobody other than the author has dealt with this topic before. Several people previously not known to have been nominated for the Nobel Prize will be introduced in this study. In the course of the analysis, the data of the place of birth and the place of death were used, and from this, talent geography conclusions were drawn.

MÁTYÁS SZABOLCS

A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

1. Bevezetés

A tanulmány egy olyan, kevesek által kutatott témával foglalkozik, amely a Nobel-díjasok és a Nobel-díjra jelöltek főbb térbeli jellemzőit vizsgálja. Az a tudományterület, amely az átlagon felüli személyek térbeli jellemzőit vizsgálja a tehetségföldrajz vagy talentumföldrajz (időnként: táluentumföldrajz). A tudományterület két eltérő megnevezése tartalmában ugyanazt jelenti, azonban a szerző véleménye szerint a talentumföldrajz helyesebb megnevezés, mivel a tehetség csupán egy lehetőséget jelent egy későbbi jelentős tudományos, sport, művészeti stb. életpályához. Győri (2006) felfogásában – mivel a tehetség csak manifesztációjában azonosítható (Tóth, 2004) – az alkotó embert a földrajzi vizsgálatok tárgyává tevő talentumföldrajz, illetve az alkotási folyamat termékeire, innovációira fókuszáló alkotásföldrajz tekinthető a tehetségföldrajz két aspektusának. A tehetség ugyanis nem biztos, hogy ki tud bizonyítani, megragadhat valaki pusztán a „tehetség” szintjén is (pl. baleset, motiváció elvesztése, kedvezőtlen életfeltételek) (Fodor és Kovács, 2021.). A tehetség egy populáción belül viszonylag egyenletesen oszlik el, ám az egyéni sorsok tekintetében nagyon konkrét környezeti hatásokon múlik annak kibontakozása (Tóth és Győri, 2011). A szerző értelmezése sze-

rint a tehetséges emberekből válhatnak talentumok, ritkábban pedig géniuszok (Mátyás, 2021).

A Nobel-díjasokról számos kiadvány jelent meg hazánkban is, azonban a Nobel-díjra jelöltekről egy könyvet leszámítva még nem született a kutatások eredményeit publikáló mű (lásd: Magyar talentumok a Nobel-díj közelében).

Sajnos a jelöltek többségéről még az életrajzi írások és könyvek sem említik meg, hogy Nobel-díjra jelölték őket. Sőt, sok esetben ők maguk sem tudták, s úgy haltak meg, hogy erről nem szereztek tudomást, mivel a Nobel-szabályzat értelmében a jelölést követően ötven évig titkosan kezelik a jelöltek listáját.

A kutatás egyik fő célkitűzésének tekintti, hogy felhívja a figyelmet a Nobel-díjra jelölt személyek életművére. Jelen tanulmány a szerző Magyar talentumok a Nobel-díj közelében című munkájának ki-
vonatolásával íródott.

2. Módszertan

Jelen kutatás esetében az egyik legnehezebb kérdés annak eldöntése volt, hogy kik kerülhetnek be az elemzett személyek körébe. A Magyarországon magyar állampolgárként született személyek esetében egyértelmű volt a helyzet, illetve azon esetekben is, ha valaki külföldön született, de mindkét szülője

magyar volt. Van viszont több olyan Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt személy is, akik nem Magyarországon születtek és az egyik szülőjük volt csak magyar, őket magyar származásúnak tekintetem. Ők az elemzett személyek között nem szerepelnek. Ez alapján az elemzett személyek köre az alábbiak szerint alakult: 14 fő Nobel-díjas és 27 fő Nobel-díjra jelölt személy (1. táblázat).

A Nobel-díjjal jutalmazott személyeknél egyértelmű, hogy kik kapták a díjat, a jelöltek kapcsán viszont nagyon sok félreérthető és hibás forrás található. A jelöltek esetében a Nobel-díj Bizottság honlapján elérhető adatbázist használtam (www.nobelprize.org), amely forrás e témában az egyetlen hitelesnek tekinthető.

1. táblázat: A Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar és magyar származású személyek

	Nobel-díjas személyek	Nobel-díjra jelölt személyek
magyarnak tekinthető személyek	Békésy György Gábor Dénes Harsányi János Herskó Ferenc Hevesy György Kertész Imre Lénárd Fülöp Milton Friedman Oláh György Polányi János Szent-Györgyi Albert Wiesel Eliézer Wigner Jenő Zsigmond Richárd Adolf	Apáthy István Apponyi Albert Cseh Andor Eötvös Loránd Fodor József Goldberger József György Pál Herczeg Ferenc Högyes Endre Illyés Gyula Jancsó Miklós Kemény Ferenc Korányi Sándor Lukács György Mansfeld Géza Mécs László Polányi Mihály Reiter Tibor Róna Péter Schulek Vilmos Schwimmer Rózsa Szabó Dezső Szilárd Leó Tormay Cécile Verzár Frigyes Weöres Sándor Szold Henrietta
magyar származásúnak tekinthető személyek	Bárany Róbert George Joseph Stigler Daniel Carleton Gajdusek Louise Glück	Franz Theodor Csokor

Forrás: www.nobelprize.org

A Nobel-díjasoknál módszertani problémaként jelentkezik, hogy rendkívül kis számú a minta, ráadásul nem egy tudományágat képviselnek. Korábbi kutatásaim során azonban megállapítottam (MÁTYÁS, 2021), hogy a legtöbb elemzési szempont esetében nagy a hasonlóság a Nobel-díjas tudósok között (annak ellenére, hogy különböző tudományágakat képviselnek), így lehetőség nyílik arra, hogy egységes csoportként lehessen őket összevetni más csoporttal, jelen esetben a Nobel-díjra jelölt személyek csoportjával, amelyről feltételeztem, hogy hasonló homogenitást mutatnak.

Az 1. számú táblázatban szereplő magyar származású Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt személyek mellett számos olyan szervezetet is jelöltek Nobel-díjra, melynek magyar tagjai voltak. Ezen szervezetek képviselői nem szerepelnek az elemzett személyek között.

3. Eredmények

3.1. Születési hely

Vannak olyan települések, ahol megmagyarázhatatlanul sok tehetséges ember születik. A talentumföldrajzzal foglalkozó kutatók azonban próbálják a „megmagyarázhatatlant” is magyarázni, s megtalálni azokat a tényezőket, amelyek hatására egy adott településen kialakulhatott a tehetségbőség. Többnyire társadalmi tényezők világítják meg azt, hogy egy településen miért átlagon felüli a tehetséges emberek aránya.

A nagyobb méretű településeken nyilvánvalóan egyszerűbb megmagyarázni a kiemelkedő képességű emberek nagy számát, mivel az ott lévő oktatási, tudományos és kulturális intézmények megfelelő háttérrel biztosítanak ahhoz, hogy egy ígéretes gyermek kibontakoztassa a tehetségét, és felnőtt korára talentumként vagy esetleg génuszként éljen egy településen. A nagyobb méretű települések, melyek megfelelő munka és lakhatási körülményeket is biztosítanak, rendszerint képesek a tehetségek megtartására. Sőt, erős szívohatást is kifejtenek a kisebb településekre, vagyis a tehetségvonzó képességük erős, ezáltal pedig a tehetségegyenlegük pozitív.

A kisebb méretű települések esetében viszont nehezebb azt megmagyarázni, hogy milyen tényezők

hatására „születtek oda” a tehetségek. A *genius loci* mögött a legtöbb esetben olyan tanáregyeniségek, mentorok, egyházi személyek, mecénások stb. állnak, akik tehetséggondozásuk, illetve a tehetségek támogatása révén képesek kiemelni a kiváló képességű fiatalokat a kortársaik közül. Egyes gyermekeknél elegendő kezdő „lökés” gyanánt a nagy múltú elődök példát adó munkássága; elődöké, akiknek az életműve olyan ösztönző erőt jelent, mely átlagon felüli tanulásra sarkall. Ezen települések sajnos csekély tehetségmegtartó erővel rendelkeznek, mivel sem jól fizető munkalehetőséget, sem megfelelő életkörülményeket nem tudnak a későbbiekben biztosítani. Az ilyen településeknek a tehetségegyenlegük többnyire negatív, a tehetségmegtartó képességük pedig csekély. Aki már középiskolás korában kedvezőtlen képet alkot egy településről (pl. a kevés munkalehetőség miatt), az felnőttként valószínűleg nem ott képzelel el a jövőjét (KOVÁCS ET AL., 2020).

Számukat tekintve a csekély tehetségmegtartó képességgel rendelkező, tehetségkibocsátó települések vannak túlsúlyban, bár az urbanizáció előrehaladtával a számuk természetesen csökken (GYÖRI, 2011a, 2011b). A tehetségek esetében a mobilitási hajlandóságot jelentősen növeli a magas (a környezeti átlagtól magasabb) iskolai végzettség, mivel ezáltal jobb munkalehetőségek adódnak a nagyobb lélekszámú, tehetségvonzó településeken. Számos kutatás bizonyította már, hogy az iskolai végzettséggel jelentősen növekedik a mobilitási hajlandóság is (RÓBERT, 2006), melynek következtében a kisebb települések tehetségháztartása negatívvá válik, így ezen települések esetében gyakorlatilag nem beszélhetünk tehetségvonzásról.

A magyar és magyar származású Nobel-díjasaink közül tizennégy fő került az elemzett személyek körébe (lásd: 1. táblázat). A születési hely kapcsán esetükben az alábbi megállapítások tehetők. Tizenegy fő (78,6%) látta meg a napvilágot a Kárpát-medence valamely városában, és három fő született külföldön (Zsigmondy Richárd Adolf – Bécs, Milton Friedman – New York, Polányi János – Berlin). Ez százalékosan nézve 21,4%, amely soknak tűnhet, azt azonban érdemes megemlíteni, hogy az alacsony esetszámok miatt már kis változások is jelentős százalékos változást eredményezhetnek. Jelen esetben is ez történt, hiszen a tizennégyből három fő született csak külföldön.

Az elemzett személyek hét településen születtek, melyek Máramarossziget és Karcag kivételével, országos szerepkörrel rendelkező városok voltak (és jelenleg is azok). Egyes települések pedig ezen is túlmutatnak, a területi munkamegosztás alapján országhatáron túlnyúló vonzáskörzettel és funkciókkal rendelkeztek (pl. Bécs, Berlin, New York). Máramarossziget és Karcag esetében a településhierarchiában betöltött szerepükkel kapcsolatban elmondható, hogy mindkét település fontos regionális szerepkört betöltő település volt, alap- és középfokú oktatási intézményekkel is rendelkeztek és rendelkeznek jelenleg is.

A fővárosban született személyek kapcsán több érdekes tény lehet megállapítani, amely számos, releváns talentumföldrajzi megállapítást eredményez. Több mint ötven százalékuk született Budapesten, amely rendkívül jelentős értéknek tekinthető. A fővárosban született Nobel-díjasaink egy körülbelül 4 km sugarú körben láttak napvilágot, amely egyedülálló talentumsűrűséget eredményez. Egy fő kivételével (Békésy György) mindannyian a főváros pesti oldalán születtek, és ott is töltötték a gyermekkorukat. A pesti oldalon is kifejezetten nagy sűrűséget mutatnak a születési helyek, ugyanis mindannyian a jelenlegi V., VI., VIII., XIII. és XIV. kerületekben jöttek világra. Többnyire a belvárosi területek voltak azok, ahol talentumaink születtek és gyermekkorukat töltötték. Erre a hihetetlen talentumsűrűsége valóban nem lehet logikusnak tűnő magyarázatot adni, mivel arra, hogy ilyen rövid idő alatt, ennyi kimagasló képességű ember, néhány négyzetkilométernyi területen szülessen, nem sok példát lehet felhozni az emberiség történetéből.

Kertész Imre születési helyével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy ő bár a XIII. kerületben született (Szabolcs utca 33–35. szám), a gyermekkorát a VIII. kerületben töltötte (Tömő utca 56. és Baross utca 77. szám). A Szabolcs utcán a Pesti Izraelita Hitközség Szabolcs Utcai Kórháza csak születési helyként szolgált az írónak, a gyermekkorát a VIII. kerületben töltötte (1. ábra).

Karcag és Máramarossziget lélekszámát tekintve kevésbé volt jelentős, mint a többi születési helyként szolgáló település, de lakosságszámukhoz képest átlagon felüli számban szolgáltak születési helyül a kimagasló képességű személyeknek (tudósok,

művészek, sportolók stb.). Pozsony (Lénárd Fülöp születési helye) a kor Magyarországnak egyik legfontosabb kulturális központja volt, ahol ugyancsak magas volt a jelentős eredményeket elért személyek száma.

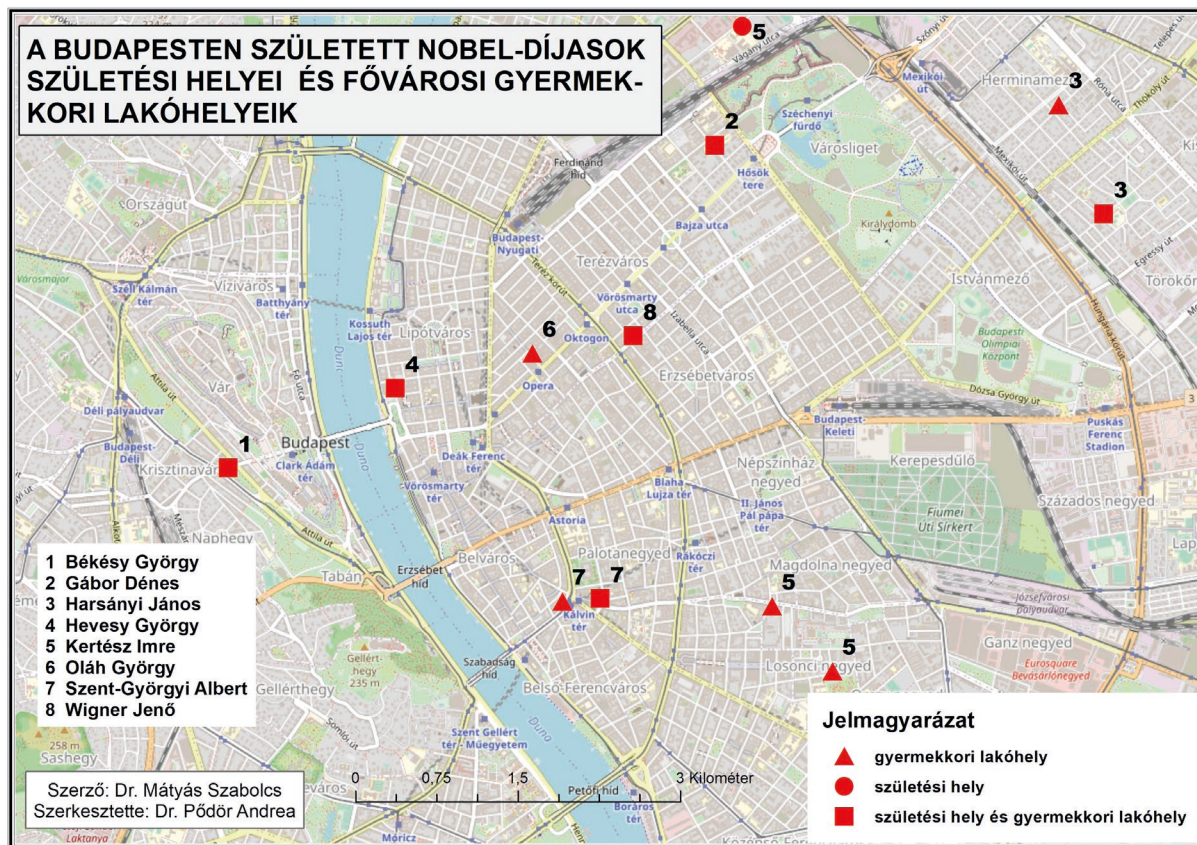
A Nobel-díjra jelölt személyeknél a születési helyek kisebb koncentrációt mutatnak, mint a Nobel-díjat elnyert személyeknél, azonban előljáróban kijelenthetjük, hogy Budapesten születtek a legtöbben (44,4%). Ez az érték semmiképp sem tekinthető meglepőnek, mivel a magyar főváros már másfél száz évvel ezelőtt is az ország kulturális, oktatási és gazdasági központja volt, ahol több felsőoktatási intézmény is működött. Ennek ellenére a közel 50%-os érték mindenképp kiugrónak tekinthető, hisz a vizsgált időintervallumban az ország lakosságának még az 5%-a sem lakott a fővárosban (1910: 4,82%) (2. ábra).

Kolozsvárott két fő született (7,4%) (Jancsó Miklós, Szabó Dezső), amely ugyancsak nem szorul különösebb magyarázatra, hisz a kincses város ebben az időben az ország második legjelentősebb kultu-

rális és oktatási központjának számított, így a korabeli Magyarország számos tehetségét vonzotta a Szamos-parti város. A fővároson és Kolozsváron kívül további tizenkét település volt regisztrálható születési helyként. Ezek közül kettő a Kárpát-medencén kívül található (Bécs: Apponyi Albert, Baltimore: Szold Henrietta), Nagyvárad és Szombathely kivételével pedig kifejezetten kis lélekszámú településeken születtek jeles honfitársaink (Lakócsa, Girált, Hajdúszoboszló, Versec, Felsőrácegrespuszta, Nagybecskerek, Hernádszentiván, Marosludas) (3. ábra).

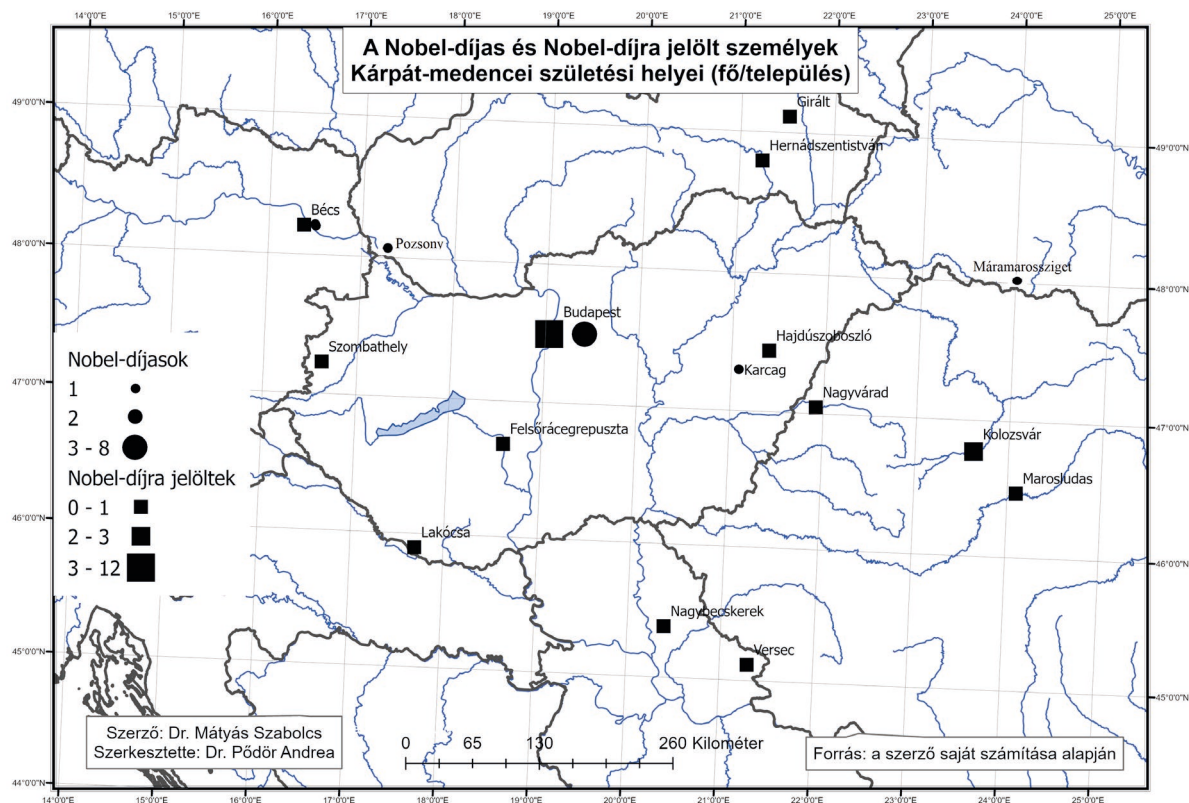
Hiányérzetünk lehet, ha a nagy, sok esetben országos vonzerővel rendelkező regionális központjainkra gondolunk, mivel többnyire nem szerepelnek a születési helyek között, sem a Nobel-díjasok, sem a Nobel-díjra jelölt személyek esetében. Nem szerepel a városok között az „iparkodó Temesvár”, a „Rákócziak Kassája”, Debrecen, Szeged, Győr, Miskolc és Pécs sem, de a „koronázó Pozsony” is mindössze csak egy fővel képviselteti magát.

1. ábra: A Budapesten született Nobel-díjasok születési helyei és fővárosi gyermekkori lakóhelyei.

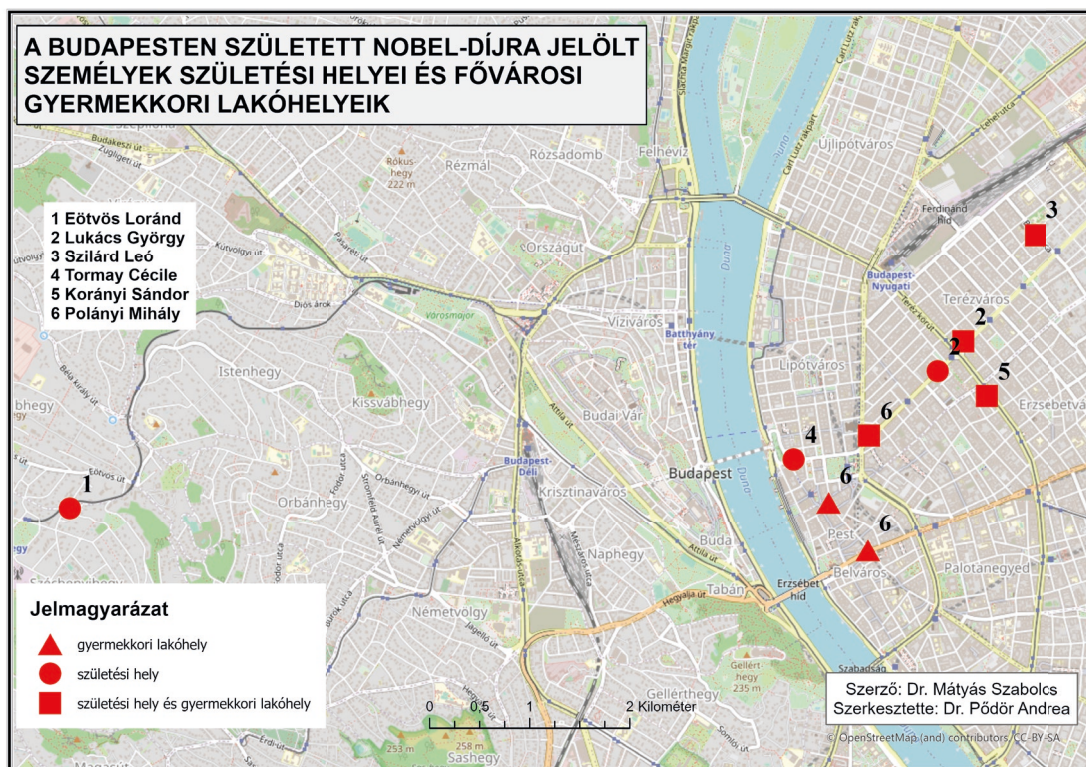
Forrás: a szerző saját szerkesztése

2. ábra: A Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt személyek Kárpát-medencei születési helyei.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

3. ábra: A Budapesten született Nobel-díjra jelölt személyek születési helyei és gyermekkori lakóhelyei.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Összességében megállapíthatjuk a Nobel-díjas és a Nobel-díjra jelölt tudósok és művészek esetében, hogy a főbb jellemzők többnyire megegyeznek, egyes tényezőknél kisebb különbségek azonban megfigyelhetők. Ezek az alábbiak:

- A vizsgált személyek jelentős része a fővárosban született (Nobel-díjas: 57,1%, Nobel-díjra jelölt: 44,4%).
- A Kárpát-medence jelenlegi országait nézve, határon túli területen született a Nobel-díjas személyek 18,2%-a, míg ez az érték a jelöltek esetében 33,3%.
- A külföldön született személyek aránya jelentősebb a Nobel-díjra jelölt személyek esetében (21,4% $\leftrightarrow$ 7,4%).
- A kis települések aránya jóval szignifikánsabb a Nobel-díjra jelöltekénél. Míg a Nobel-díjasok születési helyei között igazán kisméretű település nem volt regisztrálható, addig a jelöltek esetében három olyan település is van, amely a hazai kategorizálás alapján is ötezer fő alatti községnek tekinthető (Lakócsa, Hernádszentistván, Felsőrácgespuszta).

3.2. Halálozási hely

A halálozási hely ismerete számos, hasznos információval szolgálhat a talentumföldrajz kutatói számára. Evidenciaként jelenthetjük ki, hogy egy vizsgált mintában mindig a születési helyek száma a legmagasabb, s ahogy haladunk az időben előre, úgy csökken a regisztrálható települések száma. A legnagyobb koncentráció a halálozási helyek esetében figyelhető meg. A halálozási hely rendszerint az aktív életpályaszakasz utolsó állomása is, ahol a kutatók életük utolsó éveit töltik (GYÖRI, 2011a). E települések rendszerint nagyobb presztízsű egyetemi városok és kutatóközpontok. A kutatói életformából adódóan azonban a nyugdíjba vonulást követően általában nem a dologtalan nyugdíjas évek következnek, hanem a kutatók továbbra is bejárnak a kutatóintézetbe vagy az egyetemre, ahol kutatnak és oktatnak is még éveken keresztül. Ennek következtében a tudósok rendszerint nem hagyják el az életpályájuk utolsó jelentősebb állomását, hanem vagy azon a településen maradnak vagy a település közelében telepednek le, ahonnan még könnyen meg tudják közelíteni korábbi munkahelyüket. A nyugat-európai országokban és

Észak-Amerikában ezért általában az agglomerációban telepednek le a nyugdíjas kutatók, hazánkban ez viszont – a településfejlődés megkésett szuburbanizációs és dezurbanizációs szakaszainak következtében – csak a nyolcvanas évektől jellemző (szinte kizárólag a főváros esetében), de korántsem olyan mértékben, mint az a fenti országokban látható.

A nyugdíjas kutatók esetében az „aktív nyugdíjas-kort” körülbelül a hetvenedik életévig számíthatjuk, ezt támasztják alá a halálozási adatok. A hetvenéves korukig elhunyt kutatók ugyanis többnyire még az egyetemi városokban laktak. A hetvenévesnél idősebb korokban elhunyt kutatók – ezzel szemben – többnyire már elhagyták a korábbi kutatási- és lakhelyet, és a város környéki agglomerációs övezetben telepedtek le (NAGY, 2017).

A halálozási helyek tehát a legnagyobb földrajzi koncentrációt mutatják a vizsgált települések között, és e települések többnyire a legnagyobb tehetségmegtartó képességgel is rendelkeznek, mivel innen relatíve kismértékű csak az elvándorlás. Kijelenthetjük tehát, hogy a kiemelkedő képességű tudósok halálozási helyeinek tehetségháztartása pozitív, mivel több kiemelkedő képességű embert vonzott, mint amennyi onnan elszármazott.

Említsük meg továbbá, hogy a halálozási helyek koncentrációját növeli az a tény is, hogy már évtizedekkel ezelőtt is az elhunytak döntő többsége kórházban hunyt el (a születési helyek számának koncentrálódása kapcsán ugyancsak hasonló megállapításokat tehetünk). Vagyis, ha valaki egy kis lélekszámú településen is él, ahol nincs kórház, jó eséllyel egy nagyobb méretű, kórházzal rendelkező településen fog elhunyni. Ez elsősorban a nagyvárosok körül lévő agglomerációs gyűrűben élő személyeket érinti.

Nobel-díjasaink közül tizenkét fő hunyt el, Herskó Ferenc és Polányi János vannak még életben. Az USA-ban közel hatvan százalékuk távozott az élők sorából (58,3%) (Szent-Györgyi Albert, Békésy György, Wigner Jenő, Milton Friedman, Wiesel Eliézer, Harsányi János, Oláh György), míg Németországban egynegyedük (Lénárd Fülöp, Zsigmondy Richárd Adolf, Hevesy György). Az Egyesült Királyságban Gábor Dénes, míg Budapesten Kertész Imre halálozott el. A vizsgált Nobel-díjas személyek 91,7%-a külföldön hunyt el, s várhatóan Polányi János és Herskó Ferenc is külföldön fog elhalálozni (Polányi János Kanadában él, Herskó

Ferenc pedig Izraelben), ami még tovább rontja majd az amúgy sem túl hízelgő statisztikát (4. ábra).

Az agyelszívás („brain drain”) folyamata a kiemelkedő képességű, piacképes tudással rendelkező tudósok esetében mutatkozik meg leginkább, a Nobel-díjasok esetében pedig még élesebben jelentkezik e jelenség. A vizsgált személyek több mint kilencven százaléka a Kárpát-medencén kívül hunyt el. Mint arról a korábbi fejezetekben is említést tettem, az egyirányú tehetségaramlás óriási veszteség minden periférián lévő ország számára. Természetesen rendkívül nehéz azt kiszámolni, hogy mekkora kár ér egy országot azaz, ha egy kiművelt emberfő elhagyja az országot, de csak ha a taníttatás költségeit nézzük (általános- és középiskola, felsőfokú képzés), már az is tetemes összeget tesz ki, a későbbi „hozamot” pedig meglehetősen nehéz még megbecsülni is.

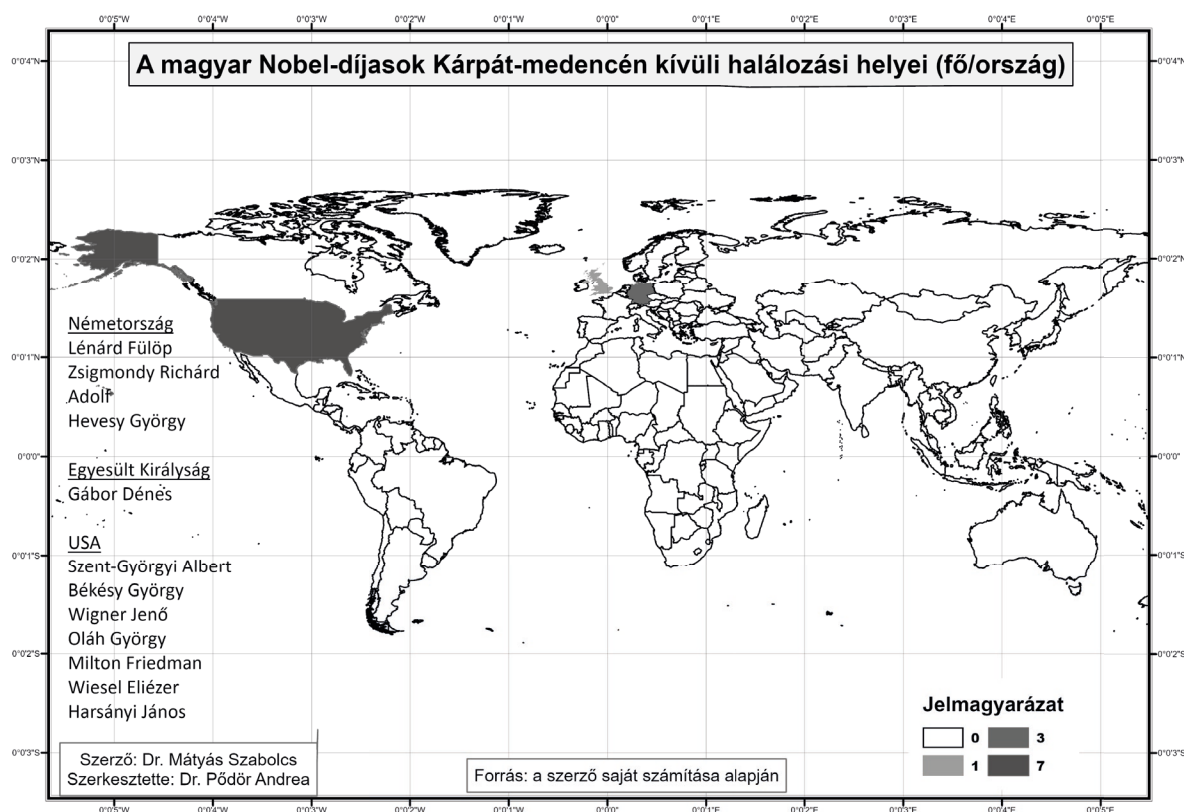
Mindenképp elgondolkodtató az a tény, hogy az elhunyt tizenkét személy közül mindössze csak egy fő halálozott el Magyarországon. A többi tudós élete nagyobb részét külföldön töltötte, és ott is hunyt el. Azt azonban érdemes megemlíteni, hogy többségük

életük végéig magyarnak tartotta magát, amire büszkék is voltak. Anyanyelvükre vigyáztak és végső kívánságuk is az volt, hogy magyar földben nyugodhassanak. A fővárosi Fiumei úti Nemzeti Sírkertben található Kertész Imre, Oláh György és Hevesy György sírja.

A Nobel-díjra jelöltek mindegyike elhalálozott, így huszonhét személy adatainak elemzésére került sor. Két személy esetében nem volt pontosan megállapítható az elhalálozás helye. Reiter Tibornak rendkívül hiányosak az életrajzi adatai, amelyből nem derül ki a halálozási hely, Róna Péternél pedig a források bizonytalanok. Egyes feltételezések szerint a feleségével együtt Auschwitzba deportálták őket, s ott lelték halálukat, más feltételezések szerint pedig Budapesten hunytak el. Arról a fentiekben is említést tettem, hogy a jelöltekre kisebb mobilitás volt jellemző, mint a Nobel-díjas tudósokra, amely természetesen megmutatkozik a halálozási helyek kapcsán is.

A Nobel-díjra jelölt személyek több mint fele Magyarországon hunyt el (55,6%) (15 fő), amely jelentős növekedés a Nobel-díjas személyeknél regisztrált értékhez képest (55,6% < 8,3%). A legfőbb tehetségbefogadó

4. ábra: A magyar Nobel-díjasok Kárpát-medencén kívüli halálozási helyei (fő/ország)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

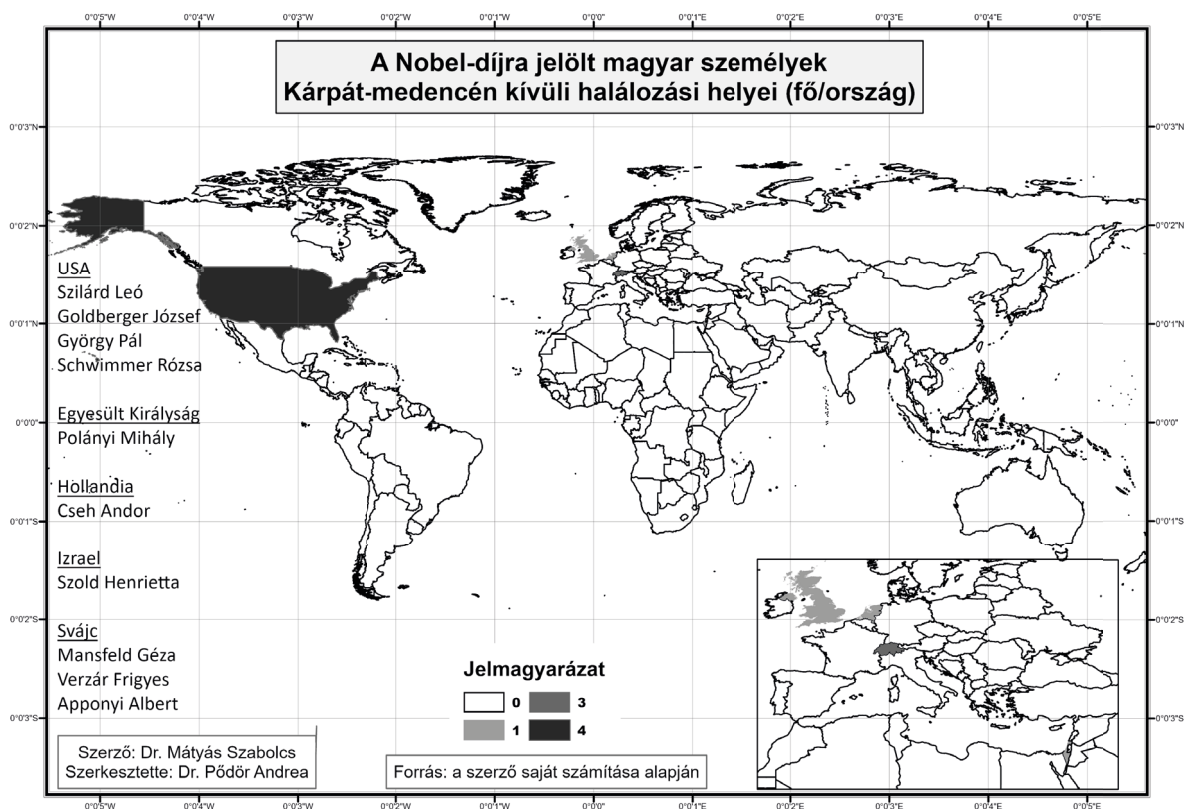
település a főváros, ahol az elhunytak 40,7%-a halálozott el. A tehetségbefogadás mellett azonban jelentős a „megtartottak” aránya is, akik a fővárosban születtek és ott végezték a tanulmányaikat, s ezt követően nem költöztek másik városba (4 fő), illetve azok száma is jelentős, akik nem a fővárosban születtek, de a fővárosban telepedtek le, s ott is hunytak el (7 fő). A fentiekből egyértelműen látszik, hogy a legnagyobb sűrűséget mutató Kárpát-medencei tehetségter – a Nobel-díjra jelöltek esetében is – Budapesten alakult ki. Ketten Szegeden (Apáthy István, Jancsó Miklós), egy-egy fő pedig Pannonhalmán (Mécs László) és Mátraházán (Tormay Cécile) hunyt el.

A halálozási helyeket vizsgálva érdekes megállapítást tehetünk a tekintetben, hogy a hazánkban elhunytak kizárólag a jelenlegi Magyarország területén hunytak el, a halálozási helyek között nem található határon túli település, holott az életpályaszakaszok vizsgálata során számos elcsatolt település is megjelent. Ennek magyarázata elsősorban abban keresendő, hogy a magyar értelmiség a trianoni diktátumot követően nagy számban menekült el az idegen impérium alá

került területekről. A vizsgált személyek között nagy számban van jelen ez a korosztály, amely a sikeres határon túli életpályaszakasszal a háta mögött a békeparancsot követően még új életet kívánt kezdeni a megcsonkított országban.

Az elemzett személyek 14,8%-a az Egyesült Államokban (Szilárd Leó, Goldberger József, György Pál, Schwimmer Rózsa), 11,1%-uk pedig Svájcban hunyt el (Apponyi Albert, Mansfeld Géza, Verzár Frigyes). Apponyi Albert a Népszövetségbe delegált magyar politikus volt, aki halálakor hivatalos küldetést teljesített Svájcban, így ő normális körülmények között itthon hunyt volna el, vagyis még nagyobb lenne az itthon elhalálozott személyek aránya. Egy-egy fő hunyt el az Egyesült Királyságban (Polányi Mihály), Izraelben (Szold Henrietta) és Hollandiában (Cseh Andor). Meglepő, de Németországban nem hunyt el Nobel-díjra jelölt magyar személy. A két, hiányos életrajzú tudósról viszont feltételezhető, hogy Németországban fejezték be életüket (Róna Péter, Reiter Tibor), különösen Reiter esetében nagy a valószínűsége annak, hogy ott halt meg (5. ábra).

5. ábra: A Nobel-díjra jelölt magyar személyek Kárpát-medencén kívüli halálozási helyei (fő/ország).

Forrás: a szerző saját szerkesztése

4. Összegzés

Jelen tanulmány a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek születési és halálozási helyét vizsgálta. A születési helyek esetében az alábbiakat állapította meg. Mindkét kategóriába tartozó személyek esetében jelentős a fővárosi születési helyek aránya, bár a jelöltek esetében a határon túli települések aránya több mint egyharmad. A Nobel-díjat elnyert személyeknél nem találkozunk kisméretű településekkel a születési helyek között, a jelölteknel viszont három kisméretű település is regisztrálható volt.

A halálozási helyek esetében nagyobb eltérések figyelhetők meg. A díjazottak egyike sem hunyt el Magyarországon (vagy a Kárpát-medencében), míg a jelöltek több mint fele Magyarországon hunyt el (határon túli területen senki sem). A főváros mellett Szeged, Pannonthalma és Mátraháza jelentkezik még halálozási helyként.

Irodalom

Fodor Szilvia és Kovács Kristóf (2022). A kognitív képességek és a tehetség természete és meghatározói. In Pléh Csaba (szerk.), *Pszichológia Kézikönyv* (pp. 965–998). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Győri Ferenc (2005). A régióközpontok szerepe a tehetségeloszlásban Magyarországon. In Csapó Tamás, Kocsis Zolt és Lenner Tibor (szerk.), *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után* (pp. 182–193). Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, Társadalomföldrajz Tanszék.

Győri Ferenc (2006). A tehetség földrajzának elméleti megközelítése. *Földrajzi Közlemények*, 130 (54) (1–2), pp. 15–27.

Győri Ferenc (2011a). *Tehetségföldrajz: Magyarországi*

vizsgálatok. Közép-Európai Monográfiák, 3. Szeged–Pécs: Egyesület Közép-Európa Kutatására. DOI: 10.32725/det.2015.037

Győri Ferenc (2011b). A tehetségtérképektől a tehetségföldrajzig. *Tér és Társadalom*, 25 (4), pp. 38–59. DOI: 10.17649/TET.25.4.1874

Kovács László, Keller Krisztina, Tóth-Kaszás Nikolett és Knausz Livia (2020). Nagykanizsa mint márka: Középiskolások körében végzett városmárka-asszociációs vizsgálatok eredményei. *Vezetéstudomány/ Budapest Management Review*, 51 (3), pp. 17–29. DOI: 10.14267/veztud.2020.03.02

Mátyás Szabolcs (2021). *A Kárpát-medence talentumföldrajza*. Debrecen.

Mátyás Szabolcs (2022). *Magyar talentumok a Nobel-díj közelében*. Debrecen.

Nagy Péter Tibor (2017). *A születési és a halálozási hely statisztikája – társadalom és humántudományi elit a 19–21. században*. MTT Tudománytörténeti Kötetek, II., pp. 7–22. http://real-eod.mtak.hu/7547/1/Statisztika%20_%202017%20nov%20anket%20k%C3%B6tet%20007_022%20Nagy%20P%20T.pdf Letöltés: 2020. április 11.

Róbert Péter (2006). *Társadalmi mobilitás*. Budapest: Tárki. <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a949.pdf> Letöltés: 2021. 08. 28.

Tóth József (2004). A tehetségföldrajz körvonalai. In Hanusz Árpád (szerk.), *Földrajzi Környezet-Történeti folyamatok* (pp. 43–50). Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola.

Tóth József és Győri Ferenc (2011). Tehetségföldrajz. In Kocsis Károly és Schweitzer Ferenc (szerk.), *Magyarország térképekben* (pp. 117–120). Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.

Forrás

The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org> Letöltés: 2021. 10. 09